

Herbes per a guarir.
*Un receptari medieval valencià
del segle XV*

Edició a cura de
Mercedes Gallent Marco

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

2020

*f*onts històriques valencianes

Fonts Històriques Valencianes

Mercedes Gallent Marco

Herbes per a guarir.

«Bookwire»

Marco M.

Herbes per a guarir. / M. Marco — «Bookwire», — (Fonts Històriques Valencianes)

El receptari objecte d'aquest treball es troba entre les fonts manuscrites de la Biblioteca Universitària de València. Gutiérrez de Caño el registrà en la seua obra 'Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia', on anota que procedia de la biblioteca de D. Vicente Hernández Máñez, bibliotecari de la Universitat entre els anys 1852 i 1865. Actualment, hi consta com a 'Receptari mèdic' (signatura M 652). El manuscrit recopila una sèrie de receptes destinades a guarir o alleujar diverses malalties que es manifesten en diferents parts o òrgans del cos, i cal inscriure'l entre els textos de terapèutica farmacològica o medicamentosa que es van elaborar els darrers segles de l'edat mitjana. L'estudi consta, en primer lloc, d'una introducció en la qual es contextualitza aquest tipus d'obra, es descriu el manuscrit (format, tipus de lletra, llengua.) i se'n analitza el contingut (productes emprats i manera d'administrar-los, malalties.). A continuació, es recull la transcripció íntegra del manuscrit. Finalment, s'han confeccionat dos glossaris que recopilen els productes citats en les receptes i les diverses patologies o afeccions a què s'hi fa referència.

Herbes per a guarir.

*Un receptari medieval valencià
del segle XV*

*f*onts històriques valencianes
77.

Herbes per a guarir.
*Un receptari medieval valencià
del segle XV*

Edició a cura de
Mercedes Gallent Marco

—
VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

•
2020

*f*onts històriques valencianeS

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot
© Mercedes Gallent Marco, 2020
© D'aquesta edició: Universitat de València, 2020
Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Moradux (*Origanum majorana*), imatge del *Tacuinum Sanitatis*, d'Ibn Butlan de Bagdad (s. XI)
Còpia del segle XV la Biblioteca Casanatense (Roma), ms. 4182.

Coordinació editorial: Maite Simón

Correcció: Pau Viciano

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN: 978-84-9134-651-7

Edició digital

Estudi introductori

Entre les fonts manuscrites de la Biblioteca Universitària de València es troba el receptari objecte d'aquest treball, que cal inscriure entre els textos de terapèutica farmacològica o medicamentosa que es van elaborar als segles finals de l'edat mitjana. Gutiérrez del Caño, en la seua obra *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, registrà el manuscrit, anotant que procedia de la biblioteca de D. Vicente Hernández Máñez, que va ser bibliotecari de la Universitat entre els anys 1852-1865, tal com consta en l'exlibris que apareix en diversos fulls: «Legado por D. Vicente Hernández Máñez a la Biblioteca de la Universidad Literaria de Valencia». Actualment està registrat sota el nom de *Receptari mèdic* i amb la signatura M 652.¹

Si bé aquest receptari ha estat citat i fins i tot copiat per diversos autors, com s'exposa a continuació, vull ressaltar que foren els professors del Departament d'Història Medieval d'aquesta Universitat Fernando Arroyo i Amparo Cabanes els qui el donaren a conèixer, en la comunicació que presentaren al *III Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, celebrat a València l'any 1969, amb el títol «Notas sobre un recetario valenciano del siglo XV», descrivint el seu contingut més detalladament. He d'agrair-los encara més que anys després, quan els vaig manifestar el meu interès per realitzar la transcripció i estudi del manuscrit, em van permetre fer-ho desinteressadament i sense cap tipus d'entrebanc.²

Vull agrair també, finalment, la col·laboració d'Anna Bernardo Gallent en l'elaboració dels Glossaris de productes i de malalties, així com als meus companys del Departament d'Història Medieval i Ciències i Tècniques Historiogràfiques, els professors Enric Guinot Rodríguez, que ha revisat la transcripció del manuscrit i pel seu interès en fer possible aquesta publicació, Maria José Carbonell Boira i Francisco Gimeno Blay pels suggeriments aportats i, de forma molt especial, a la meua amiga, a més de companya, Maria Milagros Cárcel Ortí, qui m'ha prestat desinteressadament el seu consell, orientació i inestimable ajuda quantes vegades li l'he demanada.

LA LITERATURA TERAPÈUTICA EN L'EDAT MITJANA

Abans d'entrar en la descripció específica del receptari: autor, origen, datació, llengua, el seu coneixement, còpies del mateix, contingut, etc. crec, que a fi de contextualitzar-lo, cal comentar, breument i genèricament, el valor, significat i difusió que aquest tipus d'obres tingueren durant l'edat mitjana. En els primers segles d'aquest període, Cardoner i Planas³ indica que aproximadament fins als segles XII-XIII, la terapèutica es va desenvolupar en el marc de la medicina eclesiàstica, on superstició i religiositat es conjuguen. Les fonts científiques remeten a grans compilacions de caràcter enciclopèdic com les d'Isidor o Beda el Venerable, a lapidaris o a herbaris. El moviment traductor que comença a donar-se a partir d'aquests segles va donar lloc al fet que penetren en Occident importants obres de metges àrabs traduïdes al llatí, com les de Rasis (*El llibre d'Almansor*) o Avicena (*El Cànon*), introduint així mateix altres drogues utilitzades en la seua farmacopea i que fins llavors eren desconegudes en la farmàcia europea, com per exemple la quassia, la mirra, l'ambre gris, el sàndal, etc.

Un gènere que destaca fonamentalment en els segles XIV i XV, resalta Lluís Cifuentes,⁴ és l'anomenada *literatura mèdico-farmacològica*. Aquest autor, quan es refereix a aquest tipus de textos de terapèutica farmacològica o medicamentosa, els divideix en els anomenats *antidotaria*

o antiidotaris i els *experimentata o receptaris*, als quals cal afegir els *herbaris*. Sobre els primers, *antidotaria* o *antidotaris*, assenyala que «es tractava de compilacions de caràcter enciclopèdic, en les què es recollien els coneixements pràctics sobre medicaments simples i compostos elaborats per metges formats en un estudi general». D'aquests textos, un dels més coneguts és la traducció catalana (segle XIV) de l'obra del metge toledà del segle XI Abu-l-Mutarrif Abd al-Rahman ibn Wafid, titulada *Kitab al-adwiya al-mufrada* (*Llibre de les medicines particulars*), publicada per Lluís Faraudo de Saint Germain en 1943.⁵

Els segons, denominats *experimentata o receptaris*, eren obres que compilaven medicaments i remeis d'origen molt divers, ja fos procedents del medi universitari i culte o del popular. Fins i tot s'hi anotaven remeis de caràcter màgic creencial.⁶ Les seues fonts de coneixement són difícils d'identificar i els seus autors, que majoritàriament eren anònims, podien estar vinculats a la professió mèdica (metges o apotecaris), però també es podia tractar de d'individus aliens a la medicina que es movien per interessos estrictament particulars i els recopilaven per al seu ús no professional sinó personal. Com a exemple pot citar-se el *Thesaurum Pauperum*, de Pedro de Espanya (Pedro Hispanus, després papa Joan XXI), metge portuguès del segle XIII. Aquest tractat, que va ser traduït al català, *Tresor de pobres*, estava dirigit segons indica Lluís Cifuentes «als laics en medicina, burgesos fonamentalment», interessats en qüestions relatives a la salut.⁷

En general aquests textos solen emprar sobretot la llengua vulgar, el català en el nostre cas, si bé alguns poden estar en llatí i traduir-se a la llengua vulgar.⁸ Potser entenguem millor com era d'important la introducció de la llengua romanç, si recordem el que estipulen els furs d'Alfons IV (1329), en concret la rúbrica dissetena,⁹ referent a l'exercici i control professional dels *metges i cirurgians*:

Metges axí físichs com cirurgians les receptes que dictaran hagen a dictar en romanç, declarant los noms de les herbes e de les altres coses medicinals en lur nom comú e vulgar. E axí mateix, hagen a declarar los noms del pes o mesura de les dites coses en manera que-s puxa clarament entendre per la gent popular...

En aquest període circularen, doncs, una sèrie de textos de caràcter terapèutic que recopilaven remeis procedents, en ocasions, de fonts diverses. En ordre cronològic, un dels receptaris catalans més coneguts escrits al segle XIV és el *Receptari de Manresa*. El receptari el va començar en 1348 Bernat Des Pujol, apotecari de Manresa, i després altres autors continuaren l'obra. Està escrit en llatí, si bé, assenyala Lluís Cifuentes que «Tot i estar escrit en llatí, el pròleg, els destinataris de les receptes i el metges que les prescriviren hi són anotats en català», i apareixen, així mateix, veus àrabs llatinitzades. Va ser descobert i descrit per Lleonci Soler i Marc, arxiver d'aquesta ciutat al final del segle XVIII; posteriorment el va estudiar el Dr. Luis Comenge. Un altre receptari que pertany al mateix període és el d'*Igualada*, escrit en català; el seu autor és l'apotecari de dita vila, Pere Castell.¹⁰

Per al segle XV es coneixen diversos receptaris. Com a exemples comptem amb el que Cardoner i Planas denomina «*Receptari anònim dit de Puigcerdà*, nom que rep per trobar-se en aquesta ciutat». Es va donar a conèixer i es va descriure al començament del segle XX. Està escrit en llatí i és de petites dimensions, potser que per a «portar a la butxaca com a manual de consulta», com anota Cifuentes; en l'actualitat és de difícil localització.¹¹ Cal citar, així mateix, el *Receptari de Micer Johan*, editat per E. Moliné i Brases al 1914. D'autor desconegut i escrit en català, el receptari s'inicia amb un *Conexement o Disputa de les Orines*; no se sap amb certesa la seua datació, encara que en el pròleg l'autor anota que el va començar l'any 1466.¹²

És dins d'aquesta tipologia d'obres (si bé s'ignora si és per a ús d'un professional o per a algú que no pertanyés a l'àmbit mèdic) on s'inclou el receptari que presentem, conservat entre les fonts manuscrites de la nostra Biblioteca Històrica. Els autors que el citen —com més endavant es comentarà— s'hi refereixen com *Receptari valencià* o *Receptari anònim de València*. A més, tot i

que en ocasions s'ha assenyalat el desconeixement de l'existència de receptaris mèdics en l'àmbit valencià,¹³ el manuscrit objecte d'aquest treball ve a provar que sí que n'hi ha, i amb tota probabilitat apareixeran més obres d'aquest tipus en almonedes, inventaris i biblioteques, fonamentalment de professionals de la salut: metges, cirurgians, apotecaris i barbers o, fins i tot, de gent aliena a aquest àmbit.

Per a Castella, García Ballester¹⁴ indica que la primera relació àmplia (procedent del corpus documental de la casa d'Alba relacionada amb Salamanca) que es coneix és l'anomenat *Recetario de Alba*, datat el 1469. Es tracta d'una enumeració de medicaments amb indicacions terapèutiques, nom del malalt i condició social (familiars del duc, servidors de diferent rang, criats i esclaus), juntament amb el preu del medicament.

Finalment, un altre gènere que va gaudir de gran predicament en l'antiguitat i que es generalitzarà en el període baixmedieval és el dels *herbaris*. Són obres, assenyalada L. Cifuentes, de caràcter mèdic, i el seu objectiu és indicar les propietats específiques de les plantes per a la salut. Les seues fonts es basaven, sobretot, en algunes obres de caràcter enciclopèdic i en la *Matèria Mèdica* de Dioscórides; probablement la seua raó de ser es deu a la necessitat dels metges (alguns van ser autors d'aquest tipus d'obres) de reconèixer les propietats dels medicaments simples.

L'anomenat *De Viribus* o *De virtutibus herbarum*, conegut també com *Macer floridus*, probablement és un dels herbaris més importants. Es tracta d'un poema, escrit en llatí, compost a mitjan segle X; la seua autoria s'atribueix a Odó de Meung, que volgué imitar, probablement, el poema sobre la virtut de les plantes que va escriure l'amic de Virgili, Emili Macer. És un dels més importants llibres de remeis de l'edat mitjana, on es detallen les virtuts medicinals de les plantes, fruits, espècies, algunes carns, etc.

Del *Macer* es coneixen dues versions catalanes en prosa que cal datar al segle XIV, indica Cifuentes. Una, la més llarga, procedeix d'un manuscrit que copià cap 1408 un clergue valencià, titulada *Llibre de les herbes, quina virtut han*; va ser editada per F. Barberà (1955-1956) i reimpressa per J. Ribelles Comín (1915-1978). La segona, més curta, es coneix a partir de dos manuscrits barcelonins datats entre mitjan segle XIV i anys trenta del XV; el títol és similar, *Macer*, si bé un afegeix el subtítol *Llibre de les virtuts de les herbes* i l'altre *Tractat dels herbolaris*.¹⁵

CONEXIEMENT DEL RECEPTARI

El *Receptari*, ha estat conegut i / o citat i fins i tot copiat, per diversos estudiosos de la història de la medicina. Com abans he indicat, Gutiérrez del Caño¹⁶ en el seu catàleg el va descriure breument: llengua, continguts, característiques codicològiques i paleogràfiques, i en va transcriure a més l'índex. El va registrar amb el nom de *Receptari* i li atorgà el 1920 com a nombre d'ordre. El metge valencià Manuel Corachan i García, en el *Diccionari de Medicina* que va dirigir per encàrrec de l'Associació de Metges de Llengua Catalana, publicat en 1936, el cita com una de les fonts consultades per elaborar aquesta obra.¹⁷ En aquest diccionari, el manuscrit apareix esmentat com *Receptari Valencià* i, o bé M. Corachan el va conèixer mitjançant el catàleg de Gutiérrez del Caño, ja que en l'apartat de fonts i bibliografia apareix amb el mateix número d'ordre que té en aquest catàleg, bé a partir d'una recerca de les fonts de caràcter mèdic conservades en la Biblioteca de la Universitat de València o, com tot seguit comentaré, a través d'unes còpies que es custodien a la Biblioteca de Catalunya.

Així mateix, com ja s'ha assenyalat, F. Arroyo i D. Cabanes el van descriure en la comunicació que presentaren al III Congreso Nacional de Historia de la Medicina celebrat a València l'any 1969.¹⁸ Finalment, L. Cifuentes també el coneix, i el cita en el llistat que ofereix sobre obres de caràcter científic escrites en català i en el capítol dedicat als antidotaris i receptaris, anomenat-lo *Receptari de València* o «l'anònim de València».¹⁹

Quant a l'existència de còpies coetànies del receptari, que sapiguem no se'n coneix cap, si bé tenim notícia d'una còpia, ja contemporània, que va realitzar el metge i historiador de la medicina valencià José Rodrigo Pertegás (1854-1927). La sospita que hagués fet una còpia del manuscrit

va sorgir arran de la lectura del seu article «Boticas y Boticarios. Materiales para la historia de la Farmacia en Valencia en la centuria décima quinta».²⁰ En aquest treball, quan tracta sobre les obres de referència que posseïen els apotecaris valencians, en nota a peu de pàgina, comenta que va copiar un receptari que es conservava a la Biblioteca de la Universitat: «hay un fragmento de recetario... que hace muchos años copiamos a plana y renglón y conservamos en nuestra librería particular». Era molt possible, doncs, que es referira al fet que va copiar dit receptari i la lògica imposava, encara que l'he consultat en múltiples ocasions per la temàtica de la meua tasca investigadora, revisar de nou el seu arxiu —la major part d'ell es conserva a la Biblioteca i Museu Historicomèdic de la nostra Universitat, ubicat a l'Institut d'Història de la Ciència i Documentació López Piñero— per tal de trobar algun indici o referència sobre el manuscrit o la seua còpia, però no he pogut aconseguir cap informació al respecte.

Una altra part d'aquest arxiu (fitxes i transcripcions de documents, biblioteca manuscrits, articles, etc.) es troba a la Biblioteca de Catalunya. La raó per la qual va anar a parar a aquesta biblioteca part de la documentació recopilada per l'esmentat autor es deu al fet que els seus hereus (la neboda) la van vendre a aquest centre per mediació del seu marmessor, el canonge Josep Sanchis Sivera. Entre aquesta documentació, formant part d'un «varia» mèdica, es troba el que sembla ser una còpia del receptari d'acord amb com apareix catalogat en aquesta Biblioteca: «Copia de José Rodrigo Pertegás d'un manuscrit del s. XV procedente de la biblioteca de Vicente Hernandez Máñez». Per tal de comprovar-ho, el Servei de Biblioteques de la nostra Universitat demanà a la Biblioteca de Catalunya un exemplar digitalitzat a fi de confrontar-lo amb el manuscrit original. La comparació permet afirmar que es tracta d'una còpia literal del mateix, si bé, prèviament a la transcripció del manuscrit, Rodrigo Pertegás va fer un llistat dels fàrmacs que hi apareixien.²¹

DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT

El manuscrit recopila una sèrie de receptes destinades a guarir o alleujar nombroses malalties que es manifesten en diferents parts o òrgans del cos. El va registrar Gutiérrez del Caño, com ja s'ha assenyalat,²² i actualment ha estat descrit i catalogat pel professor Francisco Gimeno Blay.²³ De petit format,²⁴ està escrit en paper i la seua enquadrernació és de taula recoberta de pell. Va ser restaurat el 1973 pel Servicio Nacional de Restauración de Libros y Documentos. La seua escriptura és lletra gòtica cursiva. Les caplletres estan en tinta vermella i blava, algunes amb filigranes; els calderons, amb tinta vermella i blava, alternant. Els títols i l'índex també estan en tinta vermella. En algunes ocasions presenta reclams.

El receptari probablement es va escriure a l'inici del segle XV. El seu autor o compilador és desconegut, tot i que, atès que està escrit en català (només en alguna ocasió s'introdueix alguna terme o recepta en llatí), això fa suposar que pertanyia a l'àmbit de parla d'aquesta llengua i que s'escriguera en els territoris de la Corona d'Aragó. No comptem amb més informació; potser un estudi més detallat des de la perspectiva lingüística i filològica pugua permetre conèixer una mica més sobre la seua autoria.

El manuscrit està incomplet,²⁵ ja que falten una sèrie de folis tant a l'índex com al final del mateix, a més, en algunes ocasions s'aprecia que els quadernets estan desordenats.²⁶ En total té 140/CLX folis rectes i vers. És important ressaltar, així mateix, que el manuscrit és acèfal, sense cap autor ni títol. S'incia amb un índex incomplet, que ocupa els folis 1r al 6v. En ell es numeren amb xifres àrabigues (numerats possiblement al segle XVI-XVII) i s'enuncien els capítols de què constava el receptari, 73 en total, indicant la pàgina del text en què comença el capítol corresponent. Els primers fulls de l'índex probablement es van perdre, ja que no hi apareix l'enunciat dels 12 primers capítols i comença pel 13.

El text, on es desenvolupen les receptes corresponents als capítols enunciats a l'índex, té numeració romana, l'original, i àrabi, aquesta última moderna i a llapis. Comença en el foli XVIIIr/6bis i acaba inconclós al foli CLX/140. El títol dels capítols està escrit amb tinta vermella i

el seu enunciat sol ser més explícit que el de l'índex. Així mateix, al marge superior del foli apareix escrita amb el mateix color la paraula clau del capítol i, de vegades, el tema del capítol anterior. Cal remarcar que els sis primers capítols desenvolupats en el text i que apareixen amb el seu títol específic, corresponen als 12 primers capítols que, com abans s'ha dit, no consten en l'índex, si bé desconeixem el nombre d'ordre que tindrien. El text, que acaba al capítol 61 de l'índex, «Ítem, a levar e fer passar tota dolor que sia en la persona», està incomplet, com ja s'ha indicat i posa de relleu el reclam del marge inferior del foli 160v: «prenets de la rael». Dels capítols restants (62 a 73) només coneixem el seu contingut a partir de l'enunciat de l'índex. El receptari conté 845 receptes.²⁷

CONTINGUT DEL MANUSCRIT

García Ballester²⁸ indica que, per regla general, en aquest tipus d'obres l'enumeració de les receptes seguia un ordre establert: apareixien ordenades del cap als peus i continuaven amb receptes per a malalties d'origen universal (febres, apostemes, etc.); aquesta ordenació apareix un tant alterada en el receptari objecte d'aquest treball. A l'índex, s'enumeren i s'enuncien els capítols, referits al tractament de patologies que afecten diversos òrgans, aparells i sistemes (estómac, ronyó, fetge, melsa, pulmons/lleu, dermis, aparell genital masculí i femení, nervis, etc.),²⁹ i altres amb receptes per a malalties específiques (llebrosia, cranc) o per alleujar afeccions i molèsties, com per exemple l'insomni, les hemorroides, febre, vòmit, embriaguesa, etc.

En el text es desenvolupen les receptes corresponents a cada capítol enunciat en l'índex. Aquí el títol del capítol sol ser més ampli que el de l'índex, que és molt més concís. Cal lamentar la pèrdua dels últims capítols, donat l'interès de la seua temàtica. Així mateix, s'ha de remarcar la importància que té per a la història de la llengua i, particularment del lèxic, la terminologia utilitzada per a descriure i anomenar les malalties esmentades a fi d'identificar-les amb més precisió.

Entre les dolències i malalties citades en el receptari trobem, per exemple, receptes per a guarir la alopecàcia, el carboncle, la epilèpsia o *epilència*, la mancança de desig sexual, el mal de cranc, de llop, de llebrosia, de mare, de pedra, de *xentiri* o sintiri, les morenes, poagre, la ranera, per a dolències dels òrgans genitals, a més de contraverins i exorcismes, entre altres.

Les receptes estan compostes per tres tipus de productes, tant d'origen vegetal, com animal o mineral.³⁰ Les herbes, fonamentalment plantes medicinals, conformen el grup més nombrós; pràcticament són el remei base, combinat en ocasions amb altres drogues; en alguns casos ha estat una mica difícil la seua identificació atès que moltes plantes s'anomenen de la mateixa manera, depenent de la zona. Els seus noms pràcticament sempre apareixen en català, ja que aquesta és la llengua del receptari, encara que en algunes ocasions també s'utilitza el llatí per anomenar-les. La major part de les plantes medicinals citades són vegetals simples, com per exemple el cascall, la mandràgora, el jusquiam o herba de Santa Maria, etc. També entre els vegetals s'inclouen gomes i resines com la goma aràbiga, l'ambre, la mirra o l'apoponac.

Entre els productes d'origen animal i/o derivats d'ells trobem l'allesc o *mesch*, ànecs, l'escorpí, la mòmia o *múmia*, les ungles de rata penada, de boc o de cabra, etc.

Per últim, en el grup dels minerals i composts d'ells cal citar com a exemple la utilització de l'alum, l'argent, la maragda (*esmarachda*), la sal gemma, el blanquet, la terra segellada o bolarmeni, el vidriol, el sofre, etc.

Cal ressaltar un compost molt important en la farmacopea medieval, la *triacà magna*, que apareix citada en el receptari com *triaga* o *triacà*. Es tractava d'un antídoto elaborat amb un gran nombre d'ingredients, al voltant de setanta, entre ells la carn de vibra, emprat principalment com a contraverí, com assenyala Cardoner i Planas: «tenia moltes aplicacions però en particular l'antitòxica i que obligava a prendre certes precaucions durant el seu ús».³¹ En aquest receptari la triaca s'utilitza per a guarir malalties com les *febres podrides* (o febre de sang podrida: febres infeccioses d'accessió diària durant llarga temporada), el *mal de epilència* (epilència, epilèpsia) e de *ylíaca passió* (passió

ilíaca: oclusió intestinal), per a calmar el dolor produït per la *puagra* (poagre, gota) i, tal com indica el citat autor, es donen indicacions sobre la forma d'administrar-la:

Ítem, prenets mige dracme de triague, que sia fina, e ab una pocheta de aygüe calda bevets-la en dejú en temps de l'ivern, e per .X. dies vinents. Aprés que la haurets beguda, guardar-vos-ha de totes febres pudrides e de tot mal de epilència e de ylíaca passió, e conservarà tots los membres en sa natura, varí no li porà fer mal. E emperò qui la reebra estigue dejú fins a .VIII°. hores (.XXVIII.).³²

Els remeis recomanats es presentaven i administraven sota diverses formes farmacològiques o medicamentoses, ja fos sols, combinats entre si o com a diluents, eixarops, píndoles, etc.

Hi ha tres elements bàsics, aigua, vi i oli, que s'utilitzaven per a fer decoccions i per a mesclar o dissoldre-hi altres productes. L'aigua s'utilitza per a coure, fer decoccions, diluir, remullar; a més, s'indica si ha d'estar freda, calenta, tèbia. Amb ella s'elaboraven aigües específiques, com per exemple l'*aygua-ros* (aigua de roses) o l'*aiguamel*. Quan s'empra vi en les receptes, se'n detallen les qualitats i característiques, per exemple, si el vi és *agre*, si és *amerat* (està mesclat amb aigua: *que sia amarat*), si ha de ser *bo* o *fi*; si ha d'estar *calent* o *tebi*; si s'hi han de coure altres productes, etc. Els olis, de diversa procedència (olives, ametlles), s'utilitzen, ja siga sols o barrejats amb altres productes per fer unguents, emplastres, donar fregues, beure'ls, indicant-se'n també les qualitats: *que sigui vell*, *tebi*, etc.

Un exemple de l'ús dels elements esmentats el tenim en una de les receptes recomanades per «A sanar e guorir tot tremolament qui sia en la persona ne en los nirvis»:

Prenets del *castoreum*,³³ spaciés ne venen, e bullit-lo en oli que sie veyll, e de aquell oli untats-li'n tots los nirvis axí dels peus com de les mans, e les junctures dels nirvis, e que l'oli sie calentet, continuant tot lo refrenarà que no tremolarà.

Emperò mentra li farets les untadures cascun die a matí e a vespre, dats-li a beura vin que sie cuyt ab del castoreum e ab ruda e ab sàlvia, no és cosa vuy al mon pus apropiade en aquesta malaltia que ha nom paràlisi, ço és tremolament (.XLVII.).

Pel que fa a les plantes, s'assenyalen les parts que s'han d'emprar (arrels, fulles, tija, gra, llavor) i com fer-ho; les seues qualitats, si ha de ser verda, tendra, seca...; si s'ha d'utilitzar molta, com a pólvora, com a suc; si només es fan servir les flors, el seu color, si aquestes han de ser fresques o seques, etc.:

Ítem, prenets de la murta verda e picats-la e fets-na such e d'aquell such continuatsvos-en de lavar la bocha, totes les genives refermarà e estancarà tota sanch qui n'isqua (.LIV.).

El mateix passa amb els productes d'origen animal, detallant la part de l'animal que s'utilitza i com es fa servir:

Ítem, prenets ungles de rata panade e prenets ungles de boch o de cabra e tot ensemps, cremats-ho e fets-ne cendra, e de aquella cendra axí feta metets-la en vinagra, e d'aquell vinagre, com sia ben mesclade aquella cendra, untats-ne aquella persona qui ha mal de al·lopícia, continuant serà (.XXVI.).

I igualment amb els de procedència mineral: «Qui ha pahor de lebrozia continuu de beura such de borragas e mesclar limadures d'or e no li'n calrà haver pahor (.LVIII.).»

La confecció de les receptes, en termes generals es presenta amb molt detall, fins i tot, de vegades, de forma molt minuiciosa:

– S'indiquen els productes que s'han d'utilitzar (d'origen animal, vegetal i mineral, ja siga sols o combinats), les seues particularitats i en algun cas s'especifica la quantitat (*onça/hunça*, *dracma*).³⁴

– De vegades es donen les instruccions per elaborar un compost en concret:

Ítem, prenets de l'oli de la spica e continuatsvos-en de untar, e fer-vos-a passar tot tremolament qui sie en la persona. E lo oli de la spica se fa axí: Prenets la spica e molets-la ben, e puix metes-la en oli e estigue-y per .XX. dies e puyts coets-ho ben al foch e colats aquell oli, lavons serà oli de espica (.XLVII.).

– En algunes receptes es fa referència a la doctrina galènica dels temperaments (càlid fred, humit i sec) i dels graus (primer, segon i tercer grau), com s'indica en aquest remei per l'insomni:

Ítem, prenets del gran del papàver que és cascayl e molets-lo ben, e metets-lo en oli com sia molt, e mesclats-lo ben e untats-li'n lo front e tot lo cors, meravellosament lo farà dormir. Fret e humit és en lo terç grau e lo blanch, fret e sech en lo seguon (.XLIV.).

– S'indica, a més, l'estat físic en què han d'utilizart-se els components de la recepta: si han de estar crus, cuits, diluïts, reduïts a cendres; afegint algun detall: que no siga vell, que siga tendre, que no siga salat o un altra dada a destacar, com per exemple s'assenyala en la següent recepta, recomanada per curar el *mal de cranch*:

Ítem, prenets .I. cadell petit, e tot viu metets-lo en una olla ben cuberta que no puscha baborar, e cogue al foch sens aygüe tro que sia tot pólvora e d'aquella pólvora posats-ne sobre lo cranch, continuant lo sana (.XLVIII.).

O en la recomanada per aturar les hemorràgies (*astancar sanch*):

Ítem, prenets femna de guat e picats-la ben, o si és fresca no la cal picar, e prenets rasina de pi e roses seques e molets-ho tot, e puy mesclats-ho ab la dita femna, e posats-ho en forma de emplastra a la boca de la mara baix, tota sanch qui isque de la mare, continuant estancarà e sanarà meravellosament (.LIV.).

– S'especifica, a més, sota quina forma medicamentosa s'han d'elaborar i presentar aquests preparats o fórmules: *aigües, exarops, pólvores, electuaris*,³⁵ *olis, unguents, píndoles o pastilles*, com com s'han de prendre: *beguts* (diluïts en aigua o vi), *brous, suchs, glopejos, píndoles, aixarops, banys, emplastres*, així com les seues pautes d'administració i com s'han d'utilitzar:

... bevets-la en dejú, en temps de l'ivern, e per .X. dies vinents.

E emperò qui la reebra estigue en dejú fins a .VIII°. hores.

Ítem, prenets de la erba *kamepitheos*, que és berthònegua manor, e picats-la e datsli'n a beura per .VII. dies continus, en dejú e a vespra.

Ítem, prenets fulles de bledes e picats-les ben ab oli de camemilla, e en forma de emplatra posats-les sobre les morenes, continuant seran guorits.

Ítem, prenets de la sement del juyvert, e molets-la, e dats-li-u a beura, gran subvenció li farà contra la febra.

Ítem, continuats de beura exarop violat e guorra-us del mal del leu si'l beveu al matí e al vespra, molt més hi val que l'exarop jolep.

O, fins i tot, confiant en les propietats medicinals de les pedres precioses: «Ítem, prenets esmarachda que és pera preciosa, e ligats-la-li al coll e fer-li a passar l'exir del ventra e li confortarà lo estómach (.XXX.)».

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ I EDICIÓ

1. Es conserven les grafies tradicionals.
2. Es puntuen i separen les paraules segons les convencions de la llengua moderna.
3. S'accentua el text d'acord amb les regles ortogràfiques vigents.
4. Es respecten les grafies originals, però regularitzem i/j, f/s, u/v i c/ç, d'acord amb els usos actuals.
5. Simplificació de les consonants dobles a inici de paraula només.
6. Se substitueix ll per l·l, quan aquestes grafies tenen valor geminat.
7. S'aplica el criteri normatiu de l'ús de majúscules i minúscules.
8. S'usa la dièresi i el guionet d'acord amb la normativa actual.
9. Es desenvuopen les sigles i les abreviatures. En el cas de noms propis representats per una inicial, es desenvolupa el nom complet entre parèntesi: R(amon).
10. S'empra l'apòstrof d'acord amb la normativa actual.
11. Les formes verbals del verb 'haver': 'ha' 'he', quan no duen la 'h', van accentuades de la següent manera: 'à' i 'é'.
12. S'empra el punt volat per a indicar l'elisió de vocals en aquelles reduccions que no tenen actualment representació gràfica en la normativa actual.

13. Els nombres romans van en versaleta i entre dos punts: .III., .IIII°., .V^a., .IIM.
14. Les paraules, frases o paràgrafs escrits en llengua diferent a la principal del document van en cursiva.
15. Les lletres o mots omesos per l'escrivà i indispensables per al sentit, que són restituïts per l'editor, van entre parèntesis angulars < >.
16. Les lletres o mots que falten per deteriorament del document o forats van entre claudàtors [abc].
17. La presència d'un blanc s'indica: (en blanc). Si és un manuscrit i hi ha un full en blanc, s'indica: ll^{5r} (en blanc).
18. Les indicacions com (sic) van entre parèntesis redons.
19. Les lectures dificultoses o no segures que sí poden restituir-se pel significat o per aparèixer en un altre apartat del document van entre claudàtors amb tres punts [...]. També pot advertir-se mitjançant un signe d'interrogació.
20. Les notes i mots al marge del document, la indicació d'un símbol o dibuix, així com els ratllats en el text, van en nota a peu de pàgina.
21. Les paraules o frases escrites en una llengua diferent de la que preval en el manuscrit, es presenten en cursiva.
22. Per tal de facilitar la lectura i comprensió del receptari i encara que no consta en el manuscrit, s'han numerat els capítols amb romans [I].
23. Com el manuscrit està foliat amb doble numeració, aràbiga i romana (excepte en l'índex, que només està amb aràbics) i ambdues no coincideixen, se segueix la romana, però en la transcripció aquesta es posa amb nombres aràbics, per exemple: el full 39v/LVIIv s'indica com 57v. El canvi de full o pàgina s'indica dins el text, en el lloc corresponent, utilitzant la doble barra i el nombre de foli, recte o vers.

BIBLIOGRAFIA

Fonts primàries

ANÒNIM, *Receptari Valencià*. Sig. M-652, València, Biblioteca Històrica de la Universitat de València (segle XV).

BARBERÁ MARTÍ, F., «Medicina Valenciana de antaño. Libre que feu Macer de les herbes quina virtud han», *Revista Valenciana de Ciencias Médicas*, 7 (1905), pp. 286-289 i 373-380; 8 (1906), pp. 154-159 i 334-336; 9 (1907), pp. 157-159, 190-191, 205-207, 221-223 i 236-238; 10 (1908), pp. 24-27, 203-206, 220-222, 251-253, 262-269 i 281-287.

CCOMENGE, L., *Receptari de Manresa (siglo XIV)*, Barcelona, Est. Tipográfico de Enrique Redondo, 1899.

FARAUDO DE SAINT GERMAIN, L. (ed.), *El «Libre de les medicines particulars». Versión catalana trescentista del texto árabe del tratado de los medicamentos simples de Ibn Wáfid, autor médico toledano del siglo XI. Transcripción, estudio proemial y glosarios por —*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras, 1943.

— (ed.), «Una versió catalana del “Libre de les herbes” de Macer», *Estudis Romànics*, 5 (1955-1956), pp. 1-54.

MOLINÉ I BRASÉS, E. (ed.), «Receptari de Micer Johan», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 54 (abril-juny 1914), pp. 321-336; 55 (juliolsetembre 1924), pp. 407-440.

Fonts secundàries

ALPERA, L., *Los nombres trecentistas de Botánica valenciana en Francesc Eiximenis*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1968.

ANTELO DOCAMPO, P. i X. PENAS PATIÑO, *As plantas medicinais*, Vigo, Ed. Ir Indo, 1993.

ARROYO ILERA, F. i M.ª D. CABANES PECOURT, «Notas sobre un recetario valenciano del siglo XV», dins *III Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, vol. II, València, 1969, pp. 67-71.

BARBERÁ, F., *Códice del antiguo colegio de boticarios de València*, València, Imprenta Vives Mora, 1905.

BOHIGAS, P.; A. MUNDÓ i A. SOBERANAS, «Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits», *Biblioteconomía*, XXX-XXXI (1973-1974), pp. 93-96.

CANIBELL, E. (ed.), *Bibliografía medical de Catalunya: inventari primer, pres dels llibres antics i moderns presentats en l'Exposició Bibliogràfica anexas al segon Congrés de Metges de Llengua Catalana celebrat a Barcelona del 21 al 28 de juny de 1917 (cedulari posat en ordre alfabètic d'autors, entitats i noms geogràfics)*, Barcelona, Associació General de Metges de Llengua Catalana, 1918.

CARDONER I PLANAS, A., *Història de la Medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479)*, Barcelona, Ed. Scientia, 1973.

CARLEO, G., *Spezie, speziali e farmacisti nella storia di Messina*, Messina, Ed. Dr. Antonino Sfameni, 2001.

CIFUENTES I COMAMALA, L., *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2002.

COMENGE, L., *La farmacia del siglo XIV*, Barcelona, Restaurador farmacéutico, 1897.

CONCA FERRÚS, A., *Plantas Medicinales de la Vall d'Albaida*, Ontinyent, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, 1966.

DE L'ÉCLUSE DE ARRAS, Ch., *Descripción de algunas plantas raras encontradas en España y Portugal*, Amberes, C. Plantin, 1576 (ed. de L. Ramón-Laca Menéndez de Lurca i R. Morales Valverde, Junta de Castilla y León, 2005).

FALCÓN PÉREZ, M. I., «Los boticarios de Zaragoza en la Baja Edad Media: los precedentes del colegio de farmacéuticos de Zaragoza», *Aragón en la Edad Media, (Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros)*, XIV-XV (1999), pp. 487-497.

FERNÁNDEZ-CARRIÓN, M. i J. L. VALVERDE, *Farmacia y sociedad en Sevilla en el siglo XVI*, Sevilla, Ayuntamiento de Sevilla, 1985.

— «Hospital sevillano del siglo XV: medicamentos, análisis económico», *Archivo Hispalense*, vol. 69, núm. 212 (1986), pp. 39-56.

FERNÁNDEZ-POLA CUESTA, J., *Plantas medicinales. Un recetario básico*, Barcelona. Ed. Omega, 1994.

FERRIS, P., *Les remedies de santé d'Hildegarde de Bingen*, Vanves, Ed. Marabout, 2002.

FONT QUER, P., *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*, 5a ed., Barcelona, Ed. Península, 2003.

FRESQUET FEBRER, J. L., *Juan Fragoso y los «Discursos de las cosas aromáticas, árboles y frutales... (1572)»*, València, Instituto de la Ciencia y Documentación López Piñero (CSIC), 2002.

GARCÍA BALLESTER, M., *La asistencia sanitaria en Valencia (1400-1512)*, València, Universitat de València, 1980, 2 vols., tesi doctoral (ed. microfitxa, 1987).

— «Las patologías no epidémicas a través de las fuentes medievales valencianas», dins B. Arizaga Bolumburu *et al.* (eds.), *Mundos medievales: espacios, sociedades y poder. Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar*, Santander, Ediciones de la Universidad de Cantabria, 2012, 2 vols., pp. 1339-1349.

— «La asistencia sanitaria a los marginados en la Edad Media», *Clio&Crimen*, núm. 9 (2012), pp. 135-164.

GALLENT MARCO, L., *La Medicina a la València medieval*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1988.

— *La búsqueda de la salud. Sanadores y enfermos en la España medieval*, Barcelona, Ed. Península, 2001.

GARCÍA BALLESTER, L., (dir.), *Historia de la ciencia y de la técnica en la Corona de Castilla*, Junta de Castilla y León, 2002, 4 vols.

— «La “ciencia” y el oficio de la boticaría», dins L. García Ballester (dir.), *Historia de la ciencia y de la técnica en Castilla, Vol. I, Edad Media*, Junta de Castilla y León, 2002, pp. 865-911.

— *Artifex factibus sanitatis. Saberes y ejercicio profesional de la Medicina en la Europa pluricultural de la Baja Edad Media*, introducció i selecció de textos per G. Olagüe de Ros i E. Rodríguez Ocaña, Granada, Universidad de Granada, 2004.

GILG, E. i P. N. SCHÜRHOFF, *Botánica aplicada a la Farmacia*, 2a ed., traducció de P. Font Quer i C. Brugués, Barcelona, Ed. Labor, 1934.

GOMIS I MESTRE, C., *Dites i tradicions populars referents a les plantes. Segona edició ampliada i modificada de la «Botánica popular» de l'any 1891*, Barcelona, Ed. Montblanc-Martin/Centre Excursionista de Catalunya, 1983.

GRACIA G.; A. ALBARRACÍN et al., *Historia del Medicamento*, Barcelona, Ed. Doyma, 1984.

GUTIÉRREZ DEL CAÑO, M. (1913), *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, València, Librería Maragat, 1913, 3 vols. (reimpressió, València, Llibreria París-Valencia, 1992).

LÓPEZ CARRIÓN, M., *Las hierbas del Monasterio*, Oviedo, Ed. Nobel, 2000.

LÓPEZ PIÑERO, J. M. i M.ª L. LÓPEZ TERRADA, *La traducción por Juan de Jarava de Leonhart Fuchs y la Terminología Botánica Castellana del siglo XVI*, València, Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia (Universitat de València-CSIC), *Cuadernos Valencianos de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, XLVI, serie A (monografías), 1995.

LÓPEZ PIZCUETA, T., «Los bienes de un farmacéutico barcelonés del siglo XIV: Francesc de Camp», *Acta Historica et Archeologica Mediaevalia*, 13 (1992), pp. 17-73.

MENSCHING, G., *La sinonimia de los nombres de las medicinas griegas e latinas e arábigas. (Estudio y edición crítica de Guido Mensching)*, Madrid, Ed. Arco/Libros, 1994.

1000 plantas medicinales, aromáticas y culinarias, Madrid, Servilibro Eds., 1999.

MIRÓ I BORRÀS, O., *El receptari de Manresa i la mort de l'infant en Jaume, compte d'Urtgell (segle XIV). Conferència donada al Centre excursionista de la Comarca de Bages*, Manresa, 1911.

MUGARZA, J., *Las plantas medicinales de los caminos de Santiago. Recetario auxiliar usado por los antiguos peregrinos del Camino de Santiago*, Bilbao, Ed. de Librería de San Antonio, 1993.

NASO, I., *Università e sapere medico nel Quattrocento. Pantaleone da Confindenza e le sue opere*, Cuneo-Vercelli, Società per gli studi storici, archeologici ed artistici della provincia di Cuneo. Società storica vercellese, 2000.

PARDO TOMÁS, J. i M.ª L. LÓPEZ TERRADA, *Las primeras noticias sobre plantas americanas en las relaciones de viajes y crónicas de indias (1493-1553)*, València, Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia (CSIC-Universitat de València), 1993.

PUERTO SARMIENTO, F. J., *La tríaca magna. Discurso leído por F. J. Puerto Sarmiento para ingreso como socio de número en Instituto de España-Real Academia Nacional de Farmacia (26 febrero 2009). Contestación de D. Antonio Doadrio Villarejo*, Madrid, 2008.

RIERA, C., *El lèxic científic català de la botànica*, Barcelona, Claret, 2000.

RODRIGO PERTEGÁS, «La tríaca en Valencia», *Revista Valenciana de Ciencias Médicas*, núm. 26 (1901).

— «Boticas y Boticarios. Materiales para la historia de la Farmacia en Valencia en la Centuria décima-quinta», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 4 (1929), pp. 110-153.

RUBIO VELA, A., *Pobreza, enfermedad y asistencia en la Valencia del siglo XIV*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1984.

VALVERDE LÓPEZ, J. L. i A. LLOPIS GONZÁLEZ, *Estudio sobre los fueros y privilegios del antiguo colegio de apotecarios de Valencia*, Granada, Universidad de Granada, 1979.

VÁZQUEZ DE BENITO, C. i T. HERRERA, *Los arabismos de los textos médicos latinos y castellanos de la Edad Media y de la Modernidad*, Madrid, CSIC, 1989.

VELA i AULESA, C., *L'obrador d'un apotecari medieval segons el llibre de comptes de Francesc ses Canes (Barcelona, 1378-1381)*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals (CSIC), 2003.

WILLIAM, A. R. i D. M. THOMSON, *Las plantas medicinales. Guía práctica ilustrada*, Barcelona, Ed. Blume, 1981.

Diccionaris

ALCOVER, A. i F. de B. MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 8a reimpressió, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 2005.

CASASSAS, O. (dir.), *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2002.

CORACHAN, M., *Diccionari de Medicina*, 1a ed., Barcelona, Salvat Eds., 1936. *Diccionari Normatiu Valencià*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2016, 2 vols.

VALLÈS, Joan (dir.), *Noms de plantes: Corpus de fitonímia catalana*, Barcelona, TERMCAT, 2014. <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/191/> (Última actualització: 10-03-2019).

APÈNDIX I

Taula de correspondències de la foliació aràbiga i romana

Foliació aràbiga	Foliació romana
1-1	—
2-2	—
3-3	—
4-4	—
5-5	—
6-6	—
6bis-6bis	XVIII-XVIII ³⁶
7-7	XX-XX
8-8	XXI-XXI
9-9	XXII-XXII
10-10	XXIII-XXIII
11-11	XXIV-XXIV
12-12	XXV-XXV
13-13	XXVI-XXVI
14-14	XXVII-XXVII
15-15	XXVIII-XXVIII
16-16	XXIX-XXIX
17-17	XXXV-XXXV ³⁷
18 18	XXXVI-XXXVI
19-19	XXXVII-XXXVII
20-20	XXXVIII-XXXVIII
21-21	XXXIX-XXXIX
22-22	XL-XL

23-23	XLI-XLI
24-24	XLII-XLII
25-25	XLIII-XLIII
26-26	XLIV-XLIV
27-27	XLV-XLV
28-28	XLVI-XLVI
29-29	XLVII-XLVII
30-30	XLVIII-XLVIII
31-31	XLIX-XLIX
32-32	L-L
33-33	LI-LI
34-34	LII-LII
35-35	LIII-LIII
36-36	LIV-LIV
37-37	LV-LV
38-38	LVI-LVI
39-39	LVII-LVII
40-40	LVIII-LVIII
41-41	LIX-LIX
42-42	LX-LX
43-43	LXI-LXI
44-44	LXII-LXII
45-45	LXIII-LXIII
46-46	LXIV-LXIV
47-47	LXV-LXV
48-48	LXVI-LXVI
49-49	LXVII-LXVII
50-50	LXVIII-LXVIII
51-51	LXIX-LXIX
52-52	LXX-LXX
53-53	LXXI-LXXI
54-54	LXXII-LXXII
55-55	LXXIII-LXXIII
56-56	LXXIV-LXXIV
56bis-56bis	LXXV-LXXV
57-57	LXXVI-LXXVI
58-58	LXXVII-LXXVII
59-59	LXXVIII-LXXVIII

60-60	LXXIX-LXXIX
61-61	LXXX-LXXX
62-62	LXXXI-LXXXI
63-63	LXXXII-LXXXII
64-64	LXXXIII-LXXXIII
65-65	LXXXIV-LXXXIV
66-66	LXXXV-LXXXV
67-67	LXXXVI-LXXXVI
68-68	LXXXVII-LXXXVII
69-69	LXXXVIII-LXXXVIII
70-70	LXXXIX-LXXXIX
71-71	XC-XC
72-72	XCI-XCI
73-73	XCII-XCII
74-74	XCIII-XCIII
76-76	XCV-XCV
77-77	XCVI-XCVI
78-78	XCVII-XCVII ³⁸
79-79	XCIX-XCIX
80-80	C-C
81-81	CI-CI
82-82	CII-CII
83-83	CIII-CIII
84-84	CIV-CIV
85-85	CV-CV
86-86	CVI-CVI
87-87	CVII-CVII
88-88	CVIII-CVIII
89-89	CIX-CXI
90-90	CX-CX
91-91	CXI-CXI
92-92	CXII-CXII
93-93	CXIII-CXIII
94-94	CXIV-CXIV
95-95	CXV-CXV
96-96	CVXI-CXVI
97-97	CXVII-CXVII
98-98	CXVIII-CXVIII

99-99	CXIX-CXIX
100-100	CXX-CXX
101-101	CXXI-CXXI
102-102	CXXII-CXXII
103-103	CXXIII-CXXIII
104-104	CXXIV-CXXIV
105-105	CXXV-CXXV
106-106	CXXVI-CXXVI
107-107	CXXVII-CXXII
108-108	CXXVIII-CXXVIII
109-109	CXXIX-CXXIX
110-110	CXXX-CXXX
111-111	CXXXI-CXXXI
112-112	CXXXII-CXXXII
113-113	CXXXIII-CXXXIII
114-114	CXXXIV-CXXXIV
115-115	CXXXV-CXXXV
116-116	CXXXVI-CXXXVI
117-117	CXXXVII-CXXXVII
118-118	CXXXVIII-CXXXVIII
119-119	CXXXIX-CXXXIX
120-120	CXL-CXL
121-121	CXLI-CXLI
122-122	CXLII-CXLII
123-123	CXLIII-CXLIII
124-124	CXLIV-CXLIV
125-125	CXLV-CXLV
126-126	CXLVI-CXLVI
127-127	CXLVII-CXLVII
128-128	CXLVIII-CXLVIII
129-129	CXLIX-XCIX
130-130	CL-CL
131-131	CLI-CLI
132-132	CLII CLII
133-133	CLIII-CLIII
134-134	CLIV-CLIV
135-135	CLV-CLV
136-136	CLVI-CLVI

137-137	CLVII-CLVII
138-138	CLVIII-CLVIII
139-139	CLIX-CLIX
140-140	CLX-CLX

APÈNDIX II

Foliació de l'índex i dels capítols i nombre de receptes per capítol

ÍNDIX

(Numeració aràbiga)	(Numeració romana)
1r-1	—
2r-2	—
3r-3	—
4r-4	—
5r-5	—
6r-6	—

[VII]

A LA CARA

(7 receptes)

6rbis-6bis	XVIIIr-XVIIIv ³⁹
------------	-----------------------------

[VIII]

ORELLA

(30 receptes)

7r-7	XXr-XXv
8r-8	XXIr-XXIv
9r-9	XXIIr-XXIIv
10r-10	XXIIIr-XXIIIv

[IX]

A SANAR E CURAR TOT MAL DE BOCHA

(21 receptes)

	10 XXIIIv
11r-11	XXIVr-XXIVv
12r-12	XXVr-XXVv
13r-13	XXVIr-XXVIv

[X]

A TOLRA E LAVAR TOTA DOLOR DE LES DENTS

(27 receptes)

	13 XXVIv
14r-14	XXVIIr-XXVIIv
15r-15	XXVIIIr-XXVIIIv
16r-16	XXIXr-XXIXv ⁴⁰

[XI]

STÓMECH

(45 receptes)

17r-17	XXXVr-XXXVv
18r-18	XXXVIr-XXXVIv
19r-19	XXXVIIr-XXXVIIv
20r-20	XXXVIIIr-XXXVIIIv
21r-21	XXXIXr-XXXIXv
22r-22	XLr-XLv
23r	XLr

[XII]

A CURAR E FER PASSAR TOTA TOS PER QUALSEVULLA MANERA VINGA

(17 receptes)

23r-23	XLr-XLv
24r-24	XLIIr-XLIIv
25r-25	XLIIIr-XLIIIv

[XIII]

A CLARIFICAR LA VEU E LAVAR TOTA ASPREDAT QUE SIA AL CANYÓ NE EN LOS PITS

(9 receptes)

	25 XLIIIv
26r-26	XLIVr-XLIVv

[XIV]

A GUORIR E SANAR TOTS RANAMENTS E TIRAMENT DELS PITS PER QUALSEVULLA RAHÓ VINGUEN

(2 receptes)

26-27r	XLIVv-XLVr
--------	------------

[XV]⁴¹

[XVI]

A CURAR E SANAR TOT RANAMENTS DE PITS

(1 recepta)

27r-27	XLVr-XLVv
--------	-----------

[XVII]

A TOLRE TOT VÒMIT PER QUALSEVULLA MANERA VINGUA

(18 receptes)

	27 XLVv
28r-28	XLVIr-XLVIv
29r-29	XLVIIr-XLVIIv
30r	XLVIIIr

[XVIII]

A CURAR E SUBVANIR A TOT MAL QUE SIA AL COR

(15 receptes)

	30 XLVIIIv
31r-31	XLIXr-XLIXv
32r	Lr

[XIX]

A SANAR E GUORIR TOT MAL QUE SIA AL LEU
(13 receptes)

32r-32	Lr-Lv
33r-33	Llr-Llv

[XX]

A SUBVANIR E AJUDAR A TOT MAL QUE SIE ALS RONYONS O AL FETGE O AL LEU

(19 receptes)

	33 Llv
34r-34	LIIr-LIIv
35r-35	LIIIr-LIIIv
36r-36	LIVr-LIVv

[XXI]

A SANAR E GUORIR TOT MAL QUE SIA EN LA MELSA

(17 receptes)

37r-37	LVr-LVv
38r-38	LVIr-LVIv
39r-39	LVIIr-LVIIv

[XXII]

A SANAR E GUORIR LA MALALTIA APELLADE NEFRÉTICA QUI SON VEXIGUES QUI S FAN EN LO FETGE, EN LO LEU E EN LOS RONYONS

(23 receptes)

	39 LVIIv
40r-40	LVIIIr-LVIIIv
41r-41	LIXr-LIXv
42r-42	LXr-LXv

[XXIII]

A SANAR MAL DE STRENGÚRIA E DE SCINTIRI E A TOTA DOLOR DE BUDELLS

(43 receptes)

	42 LXv
43r-43	LXIr-LXIv
44r-44	LXIIr-LXIIv
45r-45	LXIIIr-LXIIIv
46r-46	LXIVr-LXIVv
47r-47	LXVr-LXVv
48r-48	LXVIr-LXVIv

[XXIV]

A SANAR TOT MAL DE SÍNCOPIN E CARDÍACA PASSIÓ

(3 receptes)

	48 LXVIv
49r-49	LXVIIr-LXVIIv

[XXV]

A MATAR E FER AXIR LOS CUCHS QUI SIEN DINS LO CORS DE QUALESEVULLA NATURA SIEN

(21 receptes)

	49	LXVIIv
50r-50		LXVIIIr-LXVIIIv
51r-51		LXIXr-LXIXv
52r		LXXr

[XXVI]

A SANAR AQUELLA MALALTIA QUE HA NOM AL·LOPÍCIA

(4 receptes)

52r-52		LXXr-LXXv
--------	--	-----------

[XXVII]

A CURAR LOS YDRÒPICHS E FER-LOS TOTS DEXUNFLAR

(9 receptes)

	52	LXXv
53r-53		LXXIr-LXXIv
54r		LXXIIr

[XXVIII]

A CURAR E SANAR TOT MAL DE EPILENCIA

(10 receptes)

54r-54		LXXIIr-LXXIIv
55r-55		LXXIIIr-LXXIIIv
56r		LXXIVr

[XXIX]

A CURAR E GUORIR AQUELLS QUI SÓN ÈTICHS

(1 recepta)

56r-56		LXXIVr-LXXIVv
--------	--	---------------

[XXX]

A ESTANCAR LO VENTRA QUI MASSA IX, ÇO ÈS PER MAL DE XENTIRI

(29 receptes)

	56	LXXIVv
56rbis-56bis		LXXVr-LXXVv
57r-57		LXXVIr-LXXVIv
58r-58		LXXVIIr-LXXVIIv
59r-59		LXXVIIIr-LXXVIIIv

[XXXI]

A FER PURGAR TOTA CÒLERA DE QUALESEVULLA MANERA QUE SIA

(11 receptes)

	59	LXXVIII
60r-60		LXXIXr-LXXIXv
61r		LXXXr

[XXXII]

A CURAR E GUORIR TOTA MALALTIA QUI SIA ALS COYLONS

(7 receptes)

	61	LXXXr
62r-62		LXXXIr-LXXXIv

[XXXIII]

A PROVOCAR URINA E FER PIXAR AQUELLAS PERSONAS QUI NO PODEN PIXAR SENS NEGUN MAL QUE NO HAURAN

(46 receptes)

	62	LXXXIv
63r-63		LXXXIIr-LXXXIIv
64r-64		LXXXIIIr-LXXXIIIv
65r-65		LXXXIVr-LXXXIVv
66r-66		LXXXVr-LXXXVv
67r-67		LXXXVIr-LXXXVIv
68r		LXXXVIIr

[XXXIV]

A CURAR E PERFETAMENT GUORIR MAL DE PEDRA

(23 receptes)

68r-68v		LXXXVIIr-LXXXVIIv
69r-69		LXXXVIIIr-LXXXVIIIv
70r-70		LXXXIXr-LXXXIXv
71r-71		XCv-XCv

[XXXV]

A CURAR E SANAR TOT MAL QUI SIA EN LOS COIYLONS (SIC) NE EN LO MEMBRA

(5 receptes)

	71	XCv.
72r-72		XCIr-XCIv

[XXXVI]

A CURAR E GUORIR TOT MAL DE COYONS

(7 receptes)

	72	XCIv
73r-73		XCIIr-XCIIv

[XXXVII]

A SANAR E CURAR MAL DE PUAGRA

(19 receptes)

	73	XCIIv
74r-74		XCIIIr-XCIIIv
76r-76		XCVr-XCVv
77r		XCVIr

[XXXVIII]

A CONSERVAR CABEYLLS QUE NO CAYEN E QUE SIEN FORTIFICATS

(2 receptes)

77r-77		XCVIr-XCVIv
--------	--	-------------

[XXXIX]

A NEDEYAR E MUNDIFICAR TOTES MÀCULES QUI SIEN EN LA CARA NE EN LA PERSONA

(30 receptes)

	77	XCVIv
78r-78		XCVIIr-XCVIIv ⁴²
79r-79		XCIXr-XCIXv
80r-80		Cr-Cv
81r-81		CIr-CIv
82r-82		CIIr-CIIv
83r		CIIIr

[XL]

AA RELEVAR E FER PASSAR TOTA EMBRIAGUESA QUE VINGUA PER RAHÓ DEL VIN

(5 receptes)

83r-83		CIIIr-CIIIv
--------	--	-------------

[XLI]

A GUORIR E SANAR E FER FONDRE LES ESCRÒFOLES, VULLATS AQUELLA MALALTIA QUE HA NOM PORCELLANES QUI-S FA AL COLL

(24 receptes)

	83	CIIIv
84r-84		CIVr-CIVv
85r-85		CVr-CVv
86r-86		CVIr-CVIv
87r-87		CVIIr-CVIIv

[XLII]

A LAVAR E CURAR TOTA ASPREDAT QUI SIE EN LA LENGUA

(3 receptes)

	87	CVIIv
88r		CVIIIr

[XLIII]

A CURAR E SANAR TOTES NAFRES QUI SIEN EN LA BOCHA O EN LES GENIVES

(1 recepta)

88r-88		CVIIIr-CVIIIv
--------	--	---------------

[XLIV]

A FER DORMIR LOS MALALTS O LOS SANS QUI NO PODEN DORMIR

(7 receptes)

	88	CVIIIv
89r-89		CIXr-CIXv

[XLV]

A FER PASSAR SUOR A TOTS AQUELLS QUI MASSA SUEN EN TEMPS DE MALALTIA

(4 receptes)

	89	CIXv
90r		CXr

[XLVI]

A CURAR E FER PASSAR TOTA FEBRA DE QUALSEVULLA MANERA SIA, NE PER QUALSEVULLA RAHÓ I VINGUA

(32 receptes)

90r-90		CXr-CXv
91r-91		CXIr-CXIv
92r-92		CXIIr-CXIIv
93r-93		CXIIIr-CXIIIv
94r-94		CXIVr-CXIVv
95r-95		CXVr-CXVv
96r		CVXIr

[XLVII]

A SANAR E GUORIR TOT TREMOLAMENT QUI SIA EN LA PERSONA NE EN LOS NIRVIS

(11 receptes)

	96	CXVIv
97r-97		CXVIIr-CXVIIv
98r		CXVIIIr

[XLVIII]

A ARRANCAR E A CURAR PERFETAMENT TOT MAL DE CRANCH

(10 receptes)

	98	CXVIIIv
99r-99		CXIXr-CXIXv
100r-100		CXXr-CXXv

[XLIX]

A MATAR E ARRADICAR AQUELLA MALATIA QUE HA NOM CARBONCLA

(7 receptes)

	100	CXXv
101r-101		CXXIr-CXXIv

[L]

A MATAR E ARRENCAR TOT FICH DE QUALSEVULLA NATURA SIA

(3 receptes)

	101	CXXIv
102r		CXXIIr

[LI]

A CURAR E PERFETAMENT SANAR E MATAR TOTES FÍSTOLES

(12 receptes)

102r-102v		CXXIIr-CXXIIv
103r-103		CXXIIIr-CXXIIIv
104r-104		CXXIVr-CXXIVv

105r	CXXVr-CXXVv
------	-------------

[LII]

A CURAR E GUORIR TOTA ÚLCERA QUE SIA EN LA PERSONA

(46 receptes)

105r-105	CXXVr-CXXVv
106r-106	CXXIr-CXXVIv
107r-107	CXXVIIr-CXXIIv
108r-108	CXXVIIIr-CXXVIIIv
109r-109	CXXIXr-CXXIXv
110r-110	CXXXr-CXXXv
111-111	CXXXIr-CXXXIv
112r-112	CXXXIIr-CXXXIIv
113r	CXXXIIIr

[LIII]

A CURAR E SANAR TOTES NAFRES DE QUALSEVULLA MANERA SIEN

(28 receptes)

	113 CXXXIIIv
114r-114	CXXXIVr-CXXXIVv
115r-115	CXXXVr-CXXXVv
116r-116	CXXXVIr-CXXXVIv
117r-117	CXXXVIIr-CXXXVIIv
118r	CXXXVIIIr

[LIV]

A ASTANCAR SANCH DE QUALSEVULLA PARTIDES DE LA PERSONA ISQUA

(54 receptes)

118r-118	CXXXVIIIr-CXXXVIIIv
119r-119	CXXXIXr-CXXXIXv
120r-120	CXLr-CXLv
121r-21	CXLIr-CXLIv
122r-122	CXLIIr-CXLIIv
123r-123	CXLIIIr-CXLIIIv
124r-124	CXLIVr-CXLIVv
125r-125	CXLVr-CXLVv
126r-126	CXLVIr-CXLVIv
127r-127	CXLVIIr-CXLVIIv
128r-128	CXLVIIIr-CXLVIIIv

[LV]

AA CURAR E A SANAR PERFETAMENT TOT MAL DE LOP

(4 receptes)

	128 CXLVIIIv
--	--------------

129r-129	CXLIXr-CXLIXv
----------	---------------

[LVI]

A MATAR E ERRADICAR TOTA MORFEA O MALA BUA QUE SIA EN LA PERSONA E A CURARLA

(13 receptes)

	129	CXLIXv
130r-130		CLr-CLv
131r-131		CLIr-CLIV

[LVII]

AA CURAR E GUORIR TOT MAL DE MORENES E FER-LES DESFER E DEXUNFLAR

(19 receptes)

	131	CLIV
132r-132		CLIIr CLIIv
133r-133		CLIIIr-CLIIIv
134r-134		CLIVr-CLIVv
135r		CLVr

[LVIII]

AA CURAR E AJUDAR A MAL DE LEBROSIA QUE NON TEMBRAN RES

(10 receptes)

	135	CLVv
136r-136		CLVIr-CLVIv
137r		CLVIIr

[LIX]

A GUORIR E SANAR PERFETAMENT TOT MAL DE TRENCADURA DELS COYONS

(6 receptes)

137r-137		CLVIIr-CLVIIv
138r		CLVIIIr

[LX]

A FER AXIR LES SANGUONERES DE TOTS LOS LOCHS ON SIEN BEGUDES NE ESTIGUEN EN CORS DE PERSONA O DE BÍSTIA

(2 receptes)

	138	CLVIIIv
139r		CLIXr

[LXI]

A GUORIR E A SANAR TOTA DOLOR EN QUALSEVULLA LOCH DE LA PERSONA SIA

(10 receptes)

139r-139		CLIXr-CLIXv
140r-140		CLXr-CLXv

¹ Biblioteca Històrica de la Universitat de València (BUV), M. 652. M. GUTIÉRREZ DEL CAÑO, *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, València, Llibreria Maragat, 1913, 3 vols. (reimpressió Llibreria París-Valencia, 1992). Cfr. vol. 3, pp. 83-85.

² F. ARROYO i M. D. CABANES PECOURT, «Notas sobre un recetario valenciano del siglo XV», dins *III Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, 1969, vol. III, pp. 67-71.

³ A. CARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina a la Corona d'Aragó (1162-1179)*, Barcelona, Ed. Scientia, 1973, pp. 179-185.

⁴ L. CIFUENTES, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2001, pp. 113-121.

⁵ A. CARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina...*, op. cit., p. 184. L. CIFUENTES, *La ciència en català...*, op. cit., p. 114. L. FARAUDO DE SAINT GERMAIN (ed.), *El «Libre de les medicines particulars». Versió catalana trescentista del text aràbic del tractado de los medicamentos simples de Ibn Wáfid, autor médico toledano del siglo XI. Transcripción, estudio proemial y glosarios por—*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1943.

⁶ L. CIFUENTES, *La ciència en català...*, op. cit., p. 113.

⁷ L. CIFUENTES, *ibid*, p. 116.

⁸ *Ibid.*, p. 116 i 119.

⁹ *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnicols del regne de València. Furs d'Alfons IV, rúbrica XVII, De metges*, València, Lambert Palmart, 1482 (ed. facsímil, València, Gráficas Soler, 1976, pp. 209-210).

¹⁰ A. CCARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina...*, op. cit., p. 184. L. CIFUENTES, *Laciència en català...*, op. cit., p. 119. D. COMENGE, *Receptari de Manresa (siglo XIV)*, Barcelona, Tip. Enrique Redondo, 1899.

¹¹ A. CARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina...*, op. cit., p. 185. L. CIFUENTES, *La ciència en català...*, op. cit., pp. 119, 329. E. CANIBELL I MASBERNAT (ed.), *Bibliografia medical de Catalunya: inventari primer, pres dels llibres antics i moderns presentats en l'Exposició Bibliogràfica anexas al segon Congrès de Metges de Llengua Catalana celebrat a Barcelona del 21 al 28 de juny de 1917 (cedulari posat en ordre alfabètic d'autors, entitats i noms geogràfics)*, Barcelona, Associació General de Metges de Llengua Catalana, 1918.

¹² A. CARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina...*, op. cit., p. 185. L. CIFUENTES, *La ciència en català...*, op. cit., p. 120. E. MOLINÉ I BRASÉS, «Receptari de Micer Johan», *BRABLB*, 54 (abriljuny 1914), pp. 321-336, 55 (juliol-setembre 1914), pp. 407-440.

¹³ L. GARCÍA BALLESTER, *La Medicina a la València medieval*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1988, p. 99. ÍD., *Artifex factibus sanitatis. Saberes y ejercicio profesional de la Medicina en la Europa pluricultural de la Baja Edad Media*. Introducció i selecció de textos per G. Olagüe de Ros i E. Rodríguez Ocaña, Granada, Universidad de Granada, 2004, pp. 34, 81-155.

¹⁴ L. GARCÍA BALLESTER (dir.), «La “ciència” y el oficio de la boticaría», dins *Historia de la ciencia y de la técnica en Castilla, Vol. I, Edad Media*, Junta de Castilla y León, 2002, p. 878.

¹⁵ L. CIFUENTES, *La ciència en català...*, op. cit., pp. 282-285. A. CARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina...*, op. cit., p. 183. F. BARBERÁ MARTÍ, «Medicina Valenciana de Antaño», *Revista Valenciana de Ciencias médicas*, 7 (1905), pp. 286-289 i 373-380; 8 (1906), pp. 154-59 i 334-236; 9 (1907), pp. 157-159, 190-191, 205-207, 221-223 i 236-238; 10 (1908), pp. 24-27, 203-206, 220-222, 251-253, 262-269, i 281-287. J. RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana...*, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos Bibliotecas y Museos, 1915, 1929, 1931 i, Servicio de Publicaciones del MEC, 1978, 4 vols. L. FARAUDO DE SAINT GERMAIN, «Una versió catalana del “Libre de les herbes” de Macer», *Estudis Romànics*, 5 (1955-1956), pp. 1-54.

¹⁶ Cfr. nota 1.

¹⁷ M. CORACHAN (dir.), *Diccionari de Medicina*, 1a ed., Barcelona, Salvat, 1936. Cfr. *Fonts i Bibliografia*, pp. XVI. Aquest diccionari fixà la terminologia mèdica en català. M. Corachan (Xiva,

Comunitat Valenciana, 1881-Barcelona, 1942) estudià a Barcelona especialitzant-se en cirurgia. Al 1936 va ser conseller de Sanitat de la Generalitat de Catalunya.

¹⁸ Cfr. nota 2.

¹⁹ L. CIFUENTES, *La ciencia en català...*, *op. cit.*, pp. 67 i 120.

²⁰ J. RODRIGO PERTEGÁS, «Boticas y Boticarios. Materiales para la historia de la Farmacia en Valencia en la centuria décima quinta», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1929, pp. 110-153, cfr. p. 123.

²¹ Biblioteca de Catalunya. Fondo Rodrigo Pertegás. *Libre de receptes* [Manuscrito]: M.S. de la Biblioteca de la Universidad de Valencia. Ms. 1151. En el registre, quan se cita la Font d'adquisició de la esmentada còpia consta: «Compra a la neboda de Rodrigo Pertegàs per mediació del canonge José Sanchis Sivera».

²² Cfr. nota 1

²³ Se segueix la descripció i catalogació del manuscrit feta pel Prof. Francisco Gimeno Blay que apareix en el catàleg de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València.

²⁴ 140 folis; 210 × 140 mm; encuadernació 220 × 150 mm.

²⁵ Cfr. F. GIMENO BLAY: «El text està incomplet com ho prova l'índex on la primera recepta mencionada és transcrita al full 43; així mateix, aquesta taula acaba incompleta al f. 6v. El text del receptari comença acèfal en el f. XVIIIr/6bis i acaba inconclós al full CLX/140 com posa de relleu el reclam situat al marge inferior del full (*item prenets de la rael*). Arran de la restauració alguns quaderns es presenten incomplets i desordenats, altres hi manquen». Cfr. Apèndix I - Taula de correspondències.

²⁶ Quan els quadernets estan desordenats i la foliació no segueix l'ordre correcte, es fa constar en nota a peu de pàgina i en la transcripció se segueix l'ordre correlatiu.

²⁷ Cfr. Apèndix II - Foliació índex i capítols. Nombre de receptes per capítol.

²⁸ L. GARCÍA BALLESTER (dir.), «La "ciencia" y el oficio de la boticaría»..., *cit.*, p. 888: «... las recetas seguían un orden establecido según la estructura de la patología que hizo canónica el galenismo bajomedieval: remedios para las enfermedades, ordenados de la cabeza a los pies; remedios contra las enfermedades de origen universal, como las fiebres, los apostemas, los venenos».

²⁹ «Els aparells difereixen dels sistemes per llur constitució histològica: l'aparell es format per diversos tipus de teixits (aparell digestiu: teixit epitelial, muscular i conjuntiu) i el sistema per un de sol (sistema nerviós: teixit nerviós)», O. CASASSAS (dir.), *Diccionari enciclopèdic de Medicina*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2002, pp. 133-134.

³⁰ Cfr. Glossari de productes. En ell es recopilen tots els remeis i productes esmentats, donant el seu nom en català, castellà i llatí.

³¹ A. CARDONER I PLANAS, *Història de la Medicina...*, *op. cit.*, p. 184. J. RODRIGO PERTEGÁS, «La tríaca en València», *Revista Valenciana de Ciencias Médicas*, 26 (1901).

³² Aquí i en els exemples següents la numeració entre parèntesi remet al nombre de capítol.

³³ *Castoreum*, castori, *castóreo*: Espècie d'ungüent pardós i aromàtic, segregat per una glàndula especial que té el castor a cada banda de l'aparell genital.

³⁴ «Ítem, prenets .X. dracmes de les fulles de la savina e picats-les ben, e prenets .X. dracmes de let de ovelles, e prenets .X. dracmes de sucra de pan, e metets-ho tot ensemps a coura al foch, e com sia cuyt tot ensemps, vullats ab vin, vullats ab brou calent, dats-ne a beura a tota persona qui hage dolor de les emoroyde (sic), meravellosament les farà passar la dolor (.LVII.)» «Prenets .I^a. onça de berthònegua e .IIes. onçes del plantatge, e picats-ho tot, e fets-ne such, e tot aquell such dats-lo a beura a aquella persona qui haurà febra, abans que li vingue la febra tota la-li farà fugir per ben que sie cotidiana (.XLVI.)»

³⁵ *Electuaris (lletovari)*: Preparat farmacèutic que forma una massa pastosa, compost de pólvores o pulpa aglutinades amb mel o aixarop.

³⁶ Falta el foli XIXr-v.

³⁷ La numeració romana salta del foli XXIXv al XXXVr. La numeració àrab segueix correlativa. Cfr. nota 14 del Text del Receptari.

³⁸ Falta el foli amb numeració romana XCVIIIr-v; la numeració àrab segueix correlativa. Cfr. nota 47 del Text del Receptari.

³⁹ Falta el foli XIXr-v.

⁴⁰ La numeració romana salta del foli XXIXv al XXXVr. La numeració àrab segueix correlativa. Cfr. nota 14 del Text del Receptari.

⁴¹ El capítol 15, no apareix enunciat ni desenvolupat en les receptes, pot ser degut a un error o que corresponga a la continuació del 12. Cfr. notes 2 i 19 del Text del Receptari.

⁴² Falta el foli amb numeració romana .XCVIIIr-v; la numeració àrab segueix correlativa.

Text del Receptari

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.